

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

**Thor Hexeberg: Gards-
historie for Bæreg del 1**

**Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i
Frogner i mellomkrigs-
tida Del 35: Opptak av
gulrøtter og grønnsaker
og torgsalg**

**Oluf Rygh: Norske
gaardnavne, del 7 :
Fra Kville til Hellene i
Blaker**

**Leif Mathisen:
På kryss og tvers i
Sørum (2): Fangst-
gravene i kommune-
skogen i Blaker**

Debatt:

**Svein Sandnes:
Fra Sørum Meieri A/L
til Sørum Mølle og
Kornsilo A/L**

**Jubileumsreprise!
Gudbrand Rødsrud:
I byvegen, del 5:
Bondehandelsgårdene**

**Kaare Svarstad;
Rusletur i Lørenfallet**

<http://sorum.historielag.no>

Kjære medlem,

Nyutgivelsen av Georg Brochmanns bok "Blaker, Skansen og Skolen" fra 1950 er den største oppgaven historielaget har påtatt seg i år. Boka vil foreligge ikke lenge etter at dette nummeret av Sørum-Speilet er sendt ut, og jeg håper du som medlem kjøper boka, og gjerne også er med å spre den til så mange Sørumsokninger som mulig.

Jeg kan love at manuskriptet har gjennomgått en omfattende fornyelse. Noe av det tida har gått fra er strøket, og mye nytt er skrevet til. Først og fremst er stoff fra Bygdebok for Aurskog og Blaker trukket inn i teksten, dessuten materiale fra 300-års-markeringen i 1983 og andre artikler. For skolehistorien på Blaker Skanse var det naturlig å lage et helt nyskrevet kapittel basert på avisklipp som Odd Skullerud har samlet, og på arkivmateriale fra Høgskolen de siste tjue åra.

Den beskjedne, litt "grå" boka på 117 sider er blitt til ei fargesprakende innføring i Blaker Skanses historie på 208 sider. Historielaget har nemlig denne gang kostet på seg fire fargers trykk tvers gjennom boka, og dette har ført til at de gamle kartene og tegningene fra Riksarkivet, som tidligere bare har vært trykket i svart/hvitt, nå framstår i all sin prakt. Prisen har vi likevel holdt på 375 kroner.

I samarbeid med Romerike Historielag og Sørum Bibliotek arrangerer vi også et innføringskurs i slektsgransking for nybegynnere. Det holdes på Melvold ungdomsskole hver onsdag i fem uker, første gang var onsdag 5. oktober. Kursleder er Tom Halvorsen.

Tradisjonen tro utgir vi også historielagets kalender for 2005. Her vil du finne en rekke artige lokalhistoriske motiver, og i anledning jubiléet for 1905 har vi også tatt med et staselig bilde knyttet til den nasjonale historie og kroningen av vår nye konge.

For å nå ut til så mange som mulig med medlemsblad, bøker og kalendere på en kostnadseffektiv måte, er vi helt avhengige av å holde et bredt nett av lokalkontakter, som er villige til å medvirke til å spre informasjon om lokalhistorien i Sørum, ved like. Det er særlig mange av våre spreke pensjonister som gjør en strålende jobb med dette. Men vi trenger også litt fornyelse. Kunne du tenke deg å gjøre en innsats der du bor?

Artikler nr. 5 – 2004 – 10. årgang

Gardshistorie for Bæreg (del 1)

Etter at vi avsluttet gardshistorien for Ålgard i siste nummer av SørumSpeilet, fortsetter vi her med den gardshistorie Thor Hexeberg skrev for Bæreg. Mye av dette stoffet vil du finne igjen i bind 2 av Sørum bygdebok når denne kommer ut neste høst.

Garden grenser i nord til Sørli, i øst til Rømua (hagaskog ned mot elva), i sør til Hammeren og i vest til Merlibekken. Garden er gammel, kanskje 1000 år. Det finnes en gravhaug på Bæreg, i kanten av innmarka. Det er dessuten funnet en steinøks som er levert til Oldsaksamlingen. Denne øksa er datert til yngre steinalder og inn i bronsealderen. Den skal være fra 2000 til 1000 f. Kr. Men denne øksa forteller ingenting om alderen på garden.

Flere ganger er det nevnt kvern til Bæreg. Den såkalte Landkommisjonen av 1661 nevner en liten bekkekvern, og i 1665 opplyses det at denne kverna er felles med Sørli. Denne kverna lå ved Kvennstua. Dammen (51/2) var en oppdemming til kverna.

Det har vært to husmannsplasser til Bæreg, Sibilstua (som sannsynligvis opprinnelig ble kalt Bæreg-stua) og Kvennstua. Det var jord til begge. Disse plassene ble senere slått sammen med Dammen og hører nå til g.nr. 50, br.nr.2.

Bæreg-tjernet var i mange år hovedvannkilden til Sørum Vannverk, inntil rensesanlegget ved Hammeren kom.

Forklaring på skyld og lignende

Bæreg var fullgard i 1577 og sannsynligvis også i gammelnorsk tid (før 1350). Professor Holmsen skriver at den trolig ikke var av de større fullgardene. Skylda var i 1500- og 1600-årene på 1 skippund tunge og 6 høns.

En fullgard var en skatteklasse. Man delte inn gardene i Norge i fullgarder, halv-gardar og senere kom betegnelsen ødegardar til. En fullgard var så stor at bonden trengte hjelp utenom familien for å drive den. Etter regelen måtte en fullgard være på minst 2 markebol. Det betydde at leilendingen skulle

svare en avgift som tilsvarte 2 forngilde mark (en pengeenhet) til jordeieren. Bæreg var imidlertid ikke så stor, men den er likevel registrert som fullgard. Et markebol ble delt i 16 øyresbol.

Flere steder i denne beretningen er brukt betegnelsen skyld. Det dreier seg ikke om skyld i moderne forstand, gjeld, men om landskyld. Landskylda var den avgiften en leilending svarte til jordeieren for å drive garden. I 1500-årene og i lang tid framover var de norske bøndene for det meste leilendinger. Det gjaldt også Bæreg inntil 1835 og 1845 (se under brukerhistorien). I 1647 fikk vi en såkalt skattematrikkel med opplysninger om skyld, eiere og brukere av de forskjellige gardene. En matrikkel er et register over jordeiendommer.

Skylda på Bæreg var 1 skippund tunge og 6 høns. Tunge betyr tungt korn eller mel eller malt. 1 skippund ble delt i 20 lispund, og i 1640-årene var skippundet på ca. 185 kg, senere 160 kg. Bonden på Bæreg skulle altså ut med 185 kg korn og i tillegg 6 høns til jordeieren for å drive garden. De 6 hønene går sikkert tilbake til den lille eiendomsparten som Asak kirke hadde i garden. Skylda var delt slik at Sørum "prestebol" eide ½ skippund tunge og 6 høns. Det betyr at presten kunne kreve denne landskylda hvert år. Men i tillegg eide Sørum kirke ½ skippund tung i garden. Denne kirken eide en rekke gardparter både i Sørum og i andre bygder på Romerike. Inntektene ble brukt til vedlikehold, lys etc.

I 1830-årene fikk vi en ny matrikkel med nye skyldbetegnelse. Nå ble skylda uttrykt i daler, ort og skilling som ikke hadde noe med de aktuelle pengeenhetene å gjøre. Samtidig fikk hvert bruk sitt løpenummer. Matrikkelen av 1838 oppfører Gulbrand Kristensen og Jakob Kristiansen på løpenummer 91a (senere br. nr. 1) og Hans Tomassen som bruker av 91b (senere br.nr 2). Hver av delene fikk en skyld på 2 daler, 1 ort og 23 skilling som skulle bety at de var like store eller verdifulle. I 1886-matrikkelen fikk vi de nåværende gardsnummer og dessuten bruksnummer som del av det opprinnelige gardsnummeret. Denne

ordningen har vi ennå. På br.nr. 1 i 1886 finner vi Kristian Hansen, på br.nr. 2 Hans Andersen og på br.nr. 3 Ole Hansen. Skylda ble nå uttrykt i mark og øre, som vi fremdeles bruker.

Selv om en gard var blitt selveiergard, beholdt den skylda, som nå ikke lenger sa noe om avgift til en jordeier. Skylda ble rett og slett uttrykk for verdien av garden, og det var viktig, for skylda ble brukt som utligningsgrunnlag for skatter, avgifter og forpliktelser. Lenge etter århundreskiftet ble f. eks. vedlikehold av bygdeveiene utlignet etter matrikkelskylda. I dag betyr denne skylda ingenting, men en gang var den altså viktig som beregningsgrunnlag for skatter og avgifter.

Eiere av Bæreg

I en moderne gardshistorie skiller vi mellom eiere og brukere. Årsaken er at den som eide garden ikke var identisk med den som brukte den, altså bonden.

Bæreg var naturligvis opprinnelig selveiergard som senere ble leilendingsgard i likhet med de fleste gardene i Norge.

Professor Andreas Holmsen har skrevet eierhistorien for alle gardene i Sørums i middelalderen, og det som står her, følger i det vesentligste hans manuskript.

Fra gammelnorsk tid (dvs. før 1350) har vi bare en opplysning om eiere av Bæreg. Asak kirke eide 1 øyresbol i garden (om øyresbol o.l. se avsnittet om skyld). Dette var en helt ubetydelig del av garden og er sannsynligvis skjenket til Asak kirke av en bonde. Denne delen lå til "preste-tekja", dvs. som presten tok inntektene av. Det er denne eiendomsdelen vi i nyere tid finner igjen som 6 høns skyld til presten i Sørums. Men presten rådde også over 10 lispund tunge med bygselsrett over hele garden. Dessuten eide Sørums hovedkirke 10 lispund i Bæreg. Professor Holmsen regner med at de sistnevnte partene er kommet under kirken i en vending fra en godseier som gav garden til deling mellom presten og kirken.

Ved reformasjonen i 1536 ble egentlig alt kirkegodset beslaglagt av kongen, men faktum var at soknekirkene og sokne-

prestene beholdt inntektene av de samme partene som de hadde hatt tidligere. Bygdeboka for Sørums nevner at sokneprest Colbjørn Torstensen (han som ligger begravd under jernplata ved Sørums kirke), kjøpte flere gardar i Sørums, bl.a. Bæreg. Panteregisteret har imidlertid ingen opplysninger om at presten hadde kjøpt Bæreg. Tvert imot forteller både matrikkel 1723 og panteregistrene at Sørums prestebol (som altså soknepresten trakk inntektene av) eide 10 lispund tunge og 6 høns i Bæreg og at Sørums kirke eide 10 lispund. Det var da også presten som bygslet bort garden på prestebolets og kirkens vegne.

Bæreg ble delt i to gardar i 1806 (se brukerhistorien). I 1835 fikk Gulbrand Kristensen kongeskjøte på halvparten av Bæreg, på den delen som senere fikk br. nr. 1, og i 1845 fikk Hans Tomassen kongeskjøte på den halvparten som senere fikk br.nr. 2. Dermed var begge Bæreg-gardene blitt selveiergardar igjen.

Brukere av Bæreg

Garden var udelt fram til 1806 da den ble delt i to. Per Otto Asak oppgir følgende brukere på Bæreg før 1647: Anders, oppført i 1593, Mette, enke (etter Anders?) i 1600, og Hans, som var bonde på Bæreg i 1615. Ifølge POA var han gift med Siri Hønsen. Det er kanskje den samme Hans som skattematrikkelen 1647 oppfører som bonde på Bæreg. Hans enke, Siri, ble visst gift igjen med Truls Esval i Frogner.

I 1657 het bonden på Bæreg Karl, som i følge manntallene 1664 og 1666 skulle være født i 1628. Manntallet 1666 oppgir følgende barn: Gunder, 9 år, Peder 7, som visst kom til Asak (se nedenfor), og Engebret, 3 år. POA mener Karl også hadde en sønn som het Hans, som ble gift med Marte Auensdatter Merli.

Matrikkelen av 1665 har en del opplysninger om Bæreg. Karl kunne så 2 ½ tønne blandkorn (blanding av havre og bygg), 9 tønner havre og 1 setting hamalkorn (hvete eller rug). En tønne var i 1660-årene på ca. 146 liter, senere 139 liter. En setting var på denne tiden 1/12 tønne.

Tienden av Bæreg var i 1665 $\frac{3}{4}$ tønne + 1 setting blandkorn, 2 tønner 8 settinger havre og 1 setting hamalkorn. Hvis en ganger disse tallene med 10, skulle en få en avling på 8-9 tønner blandkorn, 20-21 tønner havre og ca. 1 tønne hamalkorn. Videre skulle bonden på Bæreg i tiende levere 3 lintau og en del ost. Den samme matrikkelen opplyser at garden fødte 8 kuer, 4 ungfø, 6 sauer og 3 hester. Videre står det at garden hadde skog til brensel og gjerde. Bæreg hadde en ubetydelig bekkvern felles med Sørli.

Per Otto Asak forteller at i 1683 kom Karl opp i en rettsak med Svend Skea. Karl skal ha kalt Svend "gris og purkeflesk". Begge måtte bøte til kongen. Karl er nevnt som bruker av Bæreg til 1688.

Brukerrekken er usikker mot slutten av 1600-årene. POA regner med at Peder Karlsen, som var født på Bæreg og som senere kom til Asak, var bonde på Bæreg. Sikkert er det imidlertid at omkring 1700 het bonden på Bæreg Ole Gulbrandsen, for det ble holdt skifte etter ham i 1703. Hans kone het Goro Saksedatter, og de etterlot seg ingen barn. Nettoformuen i boet var på 72 riksdaler.

Det er mulig at Ole Gulbrandsen ble etterfulgt av en som het Hans, som kan være en sønn på garden.

I 1711 ble det utlignet en ekstraskatt, og da het bonden på Bæreg Tord Kristensen. Hans kone het Kari Jensdatter, født sannsynligvis i 1657 og død i 1730. Tord og Kari hadde en datter som het Berte, 19 år i 1711.

I 1723 het bonden på Bæreg Kristoffer. Vi kjenner ikke hans farsnavn, men matrikkelforarbeidene av 1723 har noen opplysninger om garden. Den forteller at Bæreg fødte 3 hester, 14 kuer og 8 sauer. Kristoffer kunne så $1\frac{3}{4}$ tønne blandkorn og 1 tønne havre. Garden avlet 36 lass høy (disse var små). Det står videre at garden hadde nødvendig skog og at den hadde en "ringe" bekkvern.

Så vet vi ikke med sikkerhet om noen bønder på Bæreg før i 1762. Da het brukeren Svend Jakobsen. Et notat forteller at han døde 46 år gammel i 1770. Hans kone

het Anne Hågensdatter, visstnok død 49 år gammel i 1766. De fikk iallfall en datter som het Kari, født 1763 og en som het Marte (se nedenfor).

Svend Jakobsen avstod Bæreg i 1779 til sin svigersønn Svend Olsen Opsal, og samme år fikk Svend Olsen bygselbrev på hele Bæreg av sokneprest Gruner Mandal. Den nye brukeren forplikter seg til å gi fullt opphold til sine svigerforeldre, og Svend overtok også dyr og innbo. Svend Olsen var gift med Marte Svendsdatter Bæreg. Svend Olsen døde 67 år gammel i 1800. Marte døde 64 år gammel i 1814. Svend Olsen og Marte fikk disse barna: Ole, født 1780, sannsynligvis død ung, Hågen, født 1782, gift med Marte Hansdatter Merli, overtok br.nr. 1 ved delingen i 1806, Mari, født 1783, gift med Hans Tomassen Sørli, overtok den andre halvparten av Bæreg (50/2) ved delingen i 1806, Anne, født 1785, døde ung og til slutt Svend som var 10 år i 1801.

Det ble holdt skifte etter Svend Olsen i 1801, og nettoformuen var på 218 riksdaler, en pen sum.

Allerede i 1801 bygslet sokneprest Gruner Mandal Bæreg til Knut Gulbrandsen Torgunrud fra Skedsmo, som var gift med Svend Olsens enke, Marte Svendsdatter Bæreg. Det ser ikke ut til at det ble noen barn i dette ekteskapet. Det var i Knut Gulbrandsens tid at Bæreg ble delt i to.

Thor Hexeberg

I neste nummer av Sørum-Speilet fortsetter del 2 av denne gardshistoria for Bæreg. Der vil det også bli stoff om de ulike husmannsplassene under garden.

Vi kan også fortelle at styret i historielaget har bestemt at rusleturen i august 2005 vil gå i traktene rundt Bæreg, og med Leif Mathisen som guide.

Høsten 2005 kommer bind 2 av Sørum Bygdebok, og den vil omfatte Berg og resten av Sørumsletta ned mot Glomma, og med gardene nærmest Rømua også på vestsida. Her ligger som en vet Bæreg sammen med Ligardene Sørli, Merli og Nordli.

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 35: Opptak av gulrøtter og grønnsaker og torgsalg

I oktober var det på tide å ta opp gulrøttene og resten av de grønnsakene som ennå ikke var høstet. Unntatt fra dette var grønnkålen, som kunne stå ute i snø og kulde uten å ta skade, og høstes etter hvert som det trengtes. Samtidig var det også tid for å ta opp turnips og kålrot. Turnips ble det ikke dyrket hjemme etter 1930. Etter den tid var det bare kålrot.

Til å kappe blekkene av kålrota brukte vi gamle, avbrukne ljàblader. Vi tok en 30 – 35 cm. lang bit og tullet en sekke-fille rundt den ene enden. Så tok vi selvbindingergarn og bandt stramt rundt filla, og hadde dermed et ganske bra håndtak som var godt å holde i.

Når vi tok opp kålrot, gikk gjerne to i bredden og tok opp to renner hver. Etter at blekker og rotspisser var kappet av, ble de lagt i små hauger mellom dem som tok opp. Blekkene ble lagt på samme måte. Slik ble det en sammenhengende rekke med hauger av kålrot og blekker annenhver gang. Mellom disse rekkene ble det akkurat stor nok plass til å komme fram med hest og høyvogn slik at blekkene i første rekke kunne kjøres bort. De ble enten lagt oppå håen i staursiolen, eller så ble de kjørt til fjøsdøra hvor de en periode ble foret opp på kuene etter hvert..

Mest mulig av kålrota måtte jo også kjøres hjem fra jordet så snart det lot seg gjøre. Ved siden av fjøset, med dør fra forgulvet, var det et ganske stort rom hvor det var plass til mye kålrot. Når dette rommet var fylt, ble luken hvor kålrota ble kastet inn tettet igjen.

Det hadde jo minnet en del på kålrota på jordet, men det som var igjen ble lagt i hauger på omtrent en meters høyde. Det var en kunst å legge opp disse haugene. De måtte skråne litt innover mot toppen for at kålrota skulle ligge jevnt og fint og ikke rase ned. Disse haugene kunne være seks- syv meter lange og ble så fort som mulig dekket med et solid lag halm. Siden ble haugene

dekket med jord. De som gjorde det begynte naturligvis å spa på jord nedenfra. Jordlaget skulle være så tykt som høyden på spadebladet. Var det flekker der jordlaget var for tynt, kunne kulda trenge gjennom og kålrota innenfor ville fryse. Langs hele haugen oppå, måtte det være igjen en smal stripe som ikke var dekket av jord, men bare et tykt lag med halm. Dette måtte gjøres for at varmen i haugen, som ble av kålrota, skulle komme ut. Dette var med å hindre at innholdet i haugen skulle råtne.

Når kålrotrommet ved fjøset var nesten tomt, var det på tide å kjøre hjem mer. Det var jo viktig at kuene fikk jevn foring hver dag. Var vinteren mild, var det greit å kjøre hjem kålrot fra haugene som lå på jordet. Verre var det når det var streng kulde og jorda utenpå haugen var hardfrosset. Da måtte det både spett og pigghakke til for å komme gjennom jordlaget. Åpningen ble bestandig tatt i enden av haugen. For hvert lass som ble kjørt, enten det var med kjerre eller slede, måtte den kålrota som lå fremst, dekkes godt med halm.

Når en kålrothaug var tømt, stod mye av ”jordskallet” igjen. Før våronna kunne begynne på det jordet, måtte disse haugene jevnes utover og halmrestene brennes.

Kålrot er et svært verdifullt tilskudd i foret for melkekuer og ungdyr. Problemet er at det er et urimelig stort og krevende arbeid med kålrota fra den blir sådd til den ligger i krybba hos kua. Resultatet av det er at dyrking av kålrot til kufor er gått veldig tilbake. Noen få melkeprodusenter dyrker vel kanskje litt ennå, men de er nok i fåtall.

Det meste av kålrota fikk kuene som den var, men noe ble også raspet i småbiter på rottrasperen. Det er noen som driver med dyrking av kålrot for husholdninger. Den betales ganske godt, og kan gi en brukbar fortjeneste.

Samtidig som kålrota ble tatt opp, begynte en gjerne å pløye. Det var om å gjøre å begynne med det så tidlig som mulig, for det kunne bli frost. Det var sent å gå og pløye med hester, og selv om beita gikk jevnt og trutt hele dagen, var det ikke så mange mål det var mulig å rekke over.

Den gang var det ingen som tenkte på skadene ved avrenning av matjord i forbindelse med høstpløying. Det var bare om å gjøre å få pløyet alt, eller mest mulig om høsten. Pløying om våren sinket for det første våronna, og dessuten hadde jorda lettere for å tørke ut hvis det kom lite nedbør etter såing. Ingen kunne vel heller ikke i sin villeste fantasi tenke seg at de en gang skulle få stor betaling pr. mål for å vente å pløye til våren. Var høsten lang og mild, rakk vi å pløye ferdig, men kom frost og snø tidlig, var det nok ofte at det kunne bli igjen litt pløying til om våren.

I dag er det annerledes. Med en moderne traktor med varm førerhytte og godt kjørellys, kan traktoren om nødvendig være i drift både natt og dag. Da kan en si at pløyinga er en rask og grei sak. Når jeg tenker på at vi måtte jabbe etter beita i regnet, dag etter dag og se hvor sørgelig sent det gikk, var dette noe ganske annet enn slik forholdene er i dag. Den som bare har vært vant til å sitte tørr og varm på en fin traktor, skulle hatt godt av noen dager etter beina for å prøve hvordan vi hadde det. Tross alt må vi være glade for at det er blitt mye lettere nå.

Kristian Lieungh

I neste utgave av Sørumspeilet forteller Kristian Lieungh om den tida han gikk på middelskolen på Jessheim, og hvordan han kom seg dit med toget.

Hyggelig er det også at boka til Kristian Lieungh om oppveksten på Frogner i mellomkrigstida har vakt interesse ut over lokalmiljøet. Nasjonalforeningen for folkehelsen har henvendt seg til historielaget med spørsmål om de kan bruke et lite avsnitt fra boka om da de første radiosendingene kom, og det synes naturligvis både Kristian og vi at er morsomt. Det er ei håndbok i erindringsarbeid det er tale om, og særlig for demens-pasienter er det viktig å få hjelp til å minnes. Målet er altså å styrke selvfølelse, vekke livsglede og fremme fellesskap blant eldre.

Red.

Norske Gaardnavne

Fra Kville til Hellene i Blaker

Vi er kommet fram til den sjuende artikkelen i denne serien som presenterer den del av Oluf Ryghs store verk Norske Gaardnavne som henter navn fra Sørums og Blaker. Det er gardsnavnene i Blaker sogn vi her tar fatt på og tolker opprinnelsen til. Besøker du nettutgaven av Sørumspeilet, kan du ved å klikke på de understrekte henvisningene komme direkte til det dokumentet som det er vist til (for eksempel DN. II 289, 1360) på internett (DN står for Diplomatarium Norvegica.)

Blaker sogn

Sognets Navn: Blaker. Udt. bfa2ker. Ældre Navneformer: Blaka sokn [DN. II 289, 1360](#) IV 284,1352.a Blakum [DN. II 303, 1364](#) 313, 1367-68. III 339, 1383. IV111, 1316. 338, 1363. IX 164, 1360. RB. 213. 221. 271. 562.a Blaukum [DN. IV 203, 1339](#) V 186, 1361.a Blokum [DN. III 340, 1383](#) IV 141, 1321. RB. 139. 239. 241.267. 277. 295. 306. Blaaker 1520. Blagir St. 107. Blaker JN. 9. Blaka sókn, dog oftere kaldet blot med Bygdenavnet Blakar. Denne Stamme har jeg ellers ikke fundet i Navne uden i Blakararfr, nu Blakar i Lom, og i Blakanes, Odde ved Sørjærfjorden i Osen. Kan tænkes at hænge sammen med blaka, flagre, blaffe. -- Synes allerede i MA. blot at have været kjendt som Sognavn, men kan maaske formodes opr. at have været Gaardnavn, jfr. hvad der er anført om Navnet Saaner ovfr. S. 16. 18. Den i senere Tid ofte brugte Skrivemaade Blakjer er, som det vil sees, aldeles urigtig. - Blaker K. var i den katholske Tid viet til Laurentius (BB. 453); den maa i MA. have havt egen Præst, da RB. nævner en Præstegaard til den. Blaker Kirke og derefter Sognet kaldes i MA. ofte efter Kirkestedet (GN.75) Fors, Foss kirkja, sókn ([DN. III 339](#) 340, 1383. Reg. 97, 1322-23.RB. 267. 271. 290 s. 453. 562).

51. Kville. Kaldes tømme. -- Quilj 1666. Qville 1723. Vi have her et Exempel paa Skiften af Navn i senere Tid, jfr. Indl. S.6. Det opr. Navns Form lader sig ikke sikkert

bestemme. Det kunde være det Bd. I S. 158 omtalte Kvildar; det kunde ogsaa være Kvíslir, Flt. afkvísl f. (Incl. S. 62 f.). Om Tømte se Aker GN. 22. Flertalsendelsen er rigtignok her i Navne ellers -er; men Navnet kan være optaget fra en anden Egn, hvor -e bruges.

52. Aannerud. Udt. ø2nnerú. -- Andorudt 1578. Anerudt 1594.1/2. Aanerud 1666. 1723. Sandsynlig Arnaruð, af Mandsnavnet Arne (Arni).
52,3. Høgmoen. Udt. høgmoén.
52,5. Sandum. Udt. sa2nnómm. Vistnok indkommet her ved Opkaldelse.

53. Armoen. Udt. a2rmó'n. -- Armo 1594.1/4. Aremøe 1617. Armo 1666. Armoen 1723. *Aramór?, af Mandsnavnet Are (Ari), der var almindeligt i Norge og paa Island i MA., men nu vel kun kjendes fra den østre Del af Kristiansand Stift.

54. Hogset. Udt. høgkkset. -- a Haugsætrum [DN. II 304,1364](#) Hoffsætther NRJ. I 3. Hawgsetter 1520. Hegsett (!) 1578. Hogsett 1594.1/1. 1617. Hogset 1666. 1723. Haugsetrar, sms. af haugr m. og Flt. af setr (Incl. S. 53. 74).

55. Kamperud. Udt. ka2mperú. -- Kamperud 1617. 1666. 1723. *Kamparuð enten af Kampi som Mandsnavn, eller af Kamp, Graasten, Kuppelsten. Kampi findes nogle Gange som Mandsnavn paa Østlandet i MA. (RB. 474. [DN. IV 431](#) V 148. XIII 31); er vel blevet det gennem Ordets hyppige Brug som Tilnavn (K. Rygh S. 34).

56. 57. Mork østre og vestre. Udt. mårk. -- Mork [DN. IV 141, 1321](#) (østre) [DN. III 339, 1383](#) (vestre) RB. 453. [DN. IV 787, 1516](#) Morck St. 107. Mørck 1578. Morck 1594.1/1, 1/2. 1617. Morch (2 Gaarde) 1666. 1723. M&bmaapeno;rk f., Skoven.
56,2. Stensrud. Udt. stæ1nnsrú. *Steinsruð, af Mandsnavnet Stein (Steinn); kunde dog ogsaa komme af et af de sms. Mandsnavne Steinarr, Steinr&bmaapeno;ðr eller Steinulfr.

57,2. Hellaas. Udt. hæ2llås. Hvis Navnet er gammelt, kan det være sms. med hella, flad Sten, fladt Berg (Helluáss), jfr. Incl. S. 55.
57,4. Klova. Udt. kló2va. Vel Klofa f., Kløft, der opr. har aabent o, men efter Ross nu til dels som Fællesord udtales med lukt. Findes nogle Gange som Stedsnavn paa Østlandet, jfr. Bd. I S. 268.

58. 59. Jødal lille og store. Udt. jø1ddaf. -- i Iodrudolum [DN. IX 164, 1360](#) Jodurdal (Akk.; søndre) RB. 241. i Iodradale RB. 453. i Iødradalum RB. 478. af Iodradolum RB. 479. Jadall St. 106 b. Hiodall 1578. Hiødall, Joudall 1594.1/4, 1/2. Hiadall ">OC.46. Joudall 1617. Joedall 1666. Jødahl 1723. J&bmaapeno;ðrudalr, af det af jaðarr, Kant, Rand, dannede Elvenavn Jaðra (Incl. S. 59). Navnet maa have tilhørt det forbi Gaarden gaaende vestlige Tilløb til Blakervasdraget.
59,4. Fjeldet. Udt. fjé1lle.

60. 61. Kvevli store og lille. Udt. kvæ2væi. - - i Kuæflin i [DN. IX 164, 1360](#) RB. 221. 306. Kueflenæ (i Udgaaven trykt Kneflenæ) RB. 290 s. Quefflenn 1520. 1578. 1594.1/1, 1/4. Quefflen 1617. Quefflin (2 Gaarde) 1666. Queflie 1723. De gamle Former vise, at Navnet ikke er sms. med líð, men at viner sidste Led (1ste Led altsaa Kvefl-). Intet lignende Navn kjendes; jeg kan ikke give nogen Oplysning om Betydningen.
60,4. Braaten. Udt. brå2tån.
60,14. Ingjer. Udt. i1nnjæf. Er vel snarest opkaldt efter GN. 66 i Ullensaker, men kunde ogsaa være et gammelt Ord inngerði, indgjerdet Stykke.

62. Nebbenes. Udt. næ2bbenæs. -- Nebbenes 1617. Nebnes 1666. Nebbenes 1723. Ligger paa et af Bække paa begge Sider omgivet Nes, der gaar ned mod Hovedelven. 1ste Led sandsynlig et gammelt Ord nebba, beslægtet med nef, Næse, Næb; kan derfor betegne noget, som løber spidst ud. I Solør synes Ordet efter Anførsler i Matrikelen endnu at bruges som Fællesord, saavidt skjønnes med Betydning af en Strimmel eller Tunge af Slaattelund.

Nebba er almindeligt Fjeldnavn i Kystegnene i det nordenfjeldske (længere sydpaa Nibba, især hyppigt i den nordre Del af Bergens Stift). Nebba findes oftere som Navn paa Smaajorder paa Østlandet, tildels tilsyneladende som Navn paa Nes. Det i [DN. IX 164](#) omtalte Næbbærud a Blakom har vist Sammenhæng med denne Gaard, maaske er det netop denne.

63. Skukstad. Udt. sku2kksta. -- Schogelstad NRJ. I 3. Sku-ckelstadt 1578. Schuckelstadt 1594.1/1. 1617. Schuchestad 1666. 1723. Formodentlig Sk&bmaapeno;kulsstaðir, ligesom Skukestad i Eidsberg (Bd. I S.148), af sk&bmaapeno;kull m., Skagle; Formerne fra 16de Aarh. tyde bestemte derpaa. Dette Ord maatte da her forudsættes brugt som Mandstilsnavn; det kjendes som saadant fra Island (K. Rygh S. 58. 59).

64. Mo. Udt. mó. -- Mou 1578. Moe 1666.Mór m., se Incl. S. 67.

65. Kjølstad. Udt. Kjø2fsta. -- i Kiolstadum RB. 453. Kiøl-stadt St. 107. 1578. 1594.1/1. Kiølstad 1666. 1723.Kjólstaðir, formentlig af et forlængst aflagt Mandsnavn Kjóll, se Aas GN. 63.

65,5. Løkken. Udt. ly2KKa.

65,6. Hellene. Udt. hæ2llne.Om Forklaringen se Bærum GN. 74,3.

Oluf Rygh

Oluf Ryghs gjennomgang av gardsnavn i Sørum og Blaker avsluttes i neste utgave av Sørum-Speilet. Da tar han for seg navn fra Fjuk til Krokstad, og nevner også noen "forsvundne" navn, det vil navn på gardar som vi i dag ikke veit hvor lå.

Vi vil gjerne i 2005 fortsette en serie med presentasjon av ulike kildekrifter i Sørum-Speilet, og er åpen for innspill fra medlemmene om hva dere kunne tenke dere. En idé er å presentere materiale for tingbøkene som omhandler saker med tilknytning til Blaker og Sørum. Dersom du har andre tanker eller idéer, så kom med dem!

På kryss og tvers i Sørum (2)

I åras løp har historielaget arrangert mange rusleturer til forskjellige kulturhistoriske steder i bygda. Guide på svært mange av turene har vært Leif Mathisen. I forrige nummer av Sørum-Speilet startet vi en artikkelserie der Leif Mathisen presenterer noen av disse turene. Tanken er naturligvis at lesingen kan friste til å oppsøke stedene med familie og venner også uten guide fra historielaget. Denne gang viser vi veien til

Fangstgravene i kommune-skogen i Blaker

Atkomsten til fangstgravene er lett, det er ingen problemer med å ha med seg barn på turen. Det er bare å følge Wiggernesvegen til avkjøringen til Kamperud. Bilvegen fortsetter forbi husa på Kamperud og Dammerud og skytebanen, og fram til snuplassen på Kanamåsan. Fra snuplassen går det en merket sti (påmalte trær) til fangstgravene.

I følge tidligere skogbestyrer John Krogstad er det far etter minst 20 fangstgraver på et forholdsvis lite område. På grunn av sterk gjengroing er det i dag vanskelig å få oversikt over hvor alle gravene ligger. Men det er tydelig at jegerne må ha hatt grundig kjennskap til elgtrekkene, og at området må ha vært nytt til massefangst av dyr. Det er nemlig fortsatt slik at elgen trekker over nettopp dette området.

Fangstgraver en eldgammel fangstmåte

Elgen kom til skogene på Østlandet bare få hundre år etter at isen slapp taket for godt for ca. 10.000 år siden. Radiologiske dateringer av to elggevir funnet i myrer i Løten i Hedmark forteller at dyra levde der for henholdsvis 8520 og 8060 år siden. Det berømte helleristningsfeltet på Jemmeluft i Alta antyder fangst av elg og rein i et stort samlegjerde, et fangstgjerde, og er datert som ca. 5000 år gammelt. En helleristning fra Skavberg i Troms viser en elg eller rein som er i ferd med å falle ned i ei dyregrav. Dyregrava er tegnet som et rutenett, noe som antyder de tynne trespilene som ble lagt

på kryss og tvers over åpningen. På Sporanest i Totak i Telemark er det flere helleristninger av elg. En av disse viser et dyr som holder på å falle ned i ei dyregrav – det er tegnet noen spiler tvers over grava.

Fallgraver til fangst av elg har utvilsomt ut fra disse funnene vært i bruk fra de tidligste tider i vårt land. Det er denne fangstmetoden som har satt de mest konkrete spor etter seg i form av runde eller ovale jordgroper, gjerne flere etter hverandre i til dels lange rekker. Plasseringen av dyregravene forteller ofte at fangstfolka har villet stenge passasjer fra et beiteområde til et annet.

Naturfolkernes erfaringer gjennom generasjoner skapte et inngående kjennskap til dyrenes vaner i sammenheng med årstider, beite, vær og terrengformasjoner. I stor grad kan vi konstatere at dyregravene ofte ligger svært gunstig for elgens vanlige ferdsel også i dag. Der hvor menneskene ikke har ødelagt de naturlige naturforholdene, vil både elg og rein fortsette å bruke sine tusen år gamle trekk.

Fangstgravene ble som oftest gravd ut i sand- eller jordbakke. Til oppstøting av veggene ble graven i hvert fall i fangsttiden

forsynt med en eller annen trekonstruksjon. En sjelden gang kan det være brukt stein i veggene, eller til og med at selve dyregrava er bygd i sterkt steinet terreng.

Når rene jordgraver gikk ut av bruk, ville treverket i veggene snart råtne og jordveggene gli mot midten. Snart fikk vi den formen vi i dag ofte ser med mer eller mindre ovalt formede jordgroper på mellom en og to meters dybde, alt etter hvor lenge siden de var i bruk. Etter en tid blir alle overflatespor av treverk utslettet.

Skriftlige beretninger om dyregravjakt

Fra 1749 har vi en detaljert skriftlig beretning om hvordan elg ble fanget i dyregraver i Jämtland skrevet av Æ. Nordholm. Han sier at fangsten foregikk om vinteren, og at gropene ble gjort klar om høsten. To solide stokker på hver side av en nokså kvadratisk grop bar et dekke av trestokker, hvori det ble skåret ut en rektangulær fallåpning. Nede i gropa under fallåpningen ble det slått ned fem til sju smekre stenger av gran, ca. tre tommer tykke og tilspisset i toppen. Over åpningen ble det lagt tynne spiler, kvister og mose. På bakken ved hver ende av fallåpningen ble

det utlagt kvister som elgen likte å spise, og på hver side av gropa ble det laget stengsler av felte trær og kvister.

Gjennom en rekke funn i fangstgraver for både elg og rein er det slått fast at en spesiell form for impregnering av trestokker er brukt i tusener av år. Ved å brenne (forkulle) selve overflaten av de trematerialene som skulle ha berøring med jord, ble de betydelig mer motstandsdyktige mot nedbryting.

Edvard K. Barth har undersøkt et typisk anlegg for elgfangst i Stor-Elvdal i Østerdalen som ligger 730 m.o.h. fire kilometer nord for gården Hirkjølen. Ved å undersøke den jorda som ble kastet opp og lagt i en voll rundt fangstgrava, har de funnet en metode til å datere når fangstgrava ble tatt i bruk første gang. Det kan ved dette arbeidet hende at trekull fra et bål eller rester av annet tilfeldig trevirke er blitt liggende inne i den oppkastede jordhaugen, og disse kan dateres. Forskerne har funnet ut at fangstanlegget på Hirkjølen må ha vært oppspadd for ca. 3.300 år siden. En første restaurering av gravene er ikke tidsfestet, men en ny restaurering skjedde en gang på 1100- og 1200-tallet. Under Svartedauen stoppet antakelig fangsten, men på begynnelsen av 1500-tallet ble en ny trekonstruksjon oppsatt, og bruken har fortsatt videre i et par hundre år.

Dyregraver i lover og gamle dokumenter

I "Diplomatarium Norvegicum" er ordet veidesteder nokså ofte brukt, likeledes elgsgård og elggraver. Det folkelige navnet på en sammenhengende rekke av fangstgraver har vært en elggård. Det er antatt at ordet henspiller på de til dels lange strekningene med *stengsel mellom gravene*. Dette tyder på at selve stengselet var en viktig del av anlegget.

Retten til dyregravene var en bruksrett og ikke en eiendomsrett. For å opprettholde retten måtte gravene holdes i hevd. Etter Magnus Lagabøters landslov fra 1274 kunne enhver bygge seg dyregraver i allmenningen. Dersom de lå ubrukt i mer

enn ti år, kunne andre overta dem og sette dem i stand.

Allerede i Frostatingsloven, nedskrevet i siste halvdel av 1000-tallet, gis retten til å anlegge dyregraver til alle, men samtidig står det at ingen må ødelegge annen manns *veidevon* (sjanser til fangst): "Ingen må bygge dyregrav eller grav så nær at hugg kan høres til neste dyregård som før står."

I erkebiskop Olav Engelbrekts søns "Jordebog" fra ca. 1530 finner vi at 60 elggraver og reingraver var bygget nord-vestover fra Meråker. Erkebispestolen eide på den tid disse gravene.

Det er neppe trolig at det ble drevet dyregravfangst i større stil innover i 1700-årene. N.O. Lassen skriver i sin dagbok fra 1777: "I fjellene er det en del steder graver med spisse peler og palisader i bunnen, hvori forfedrene fanget elg og rensdyr."

Allerede på 1500- og 1600-tallet hadde elgbestanden avtatt betydelig, og i 1570 var det en tid forbud mot bruk av fangstgraver for elg i Norge. I 1573 ble elgjakten begrenset til august-september, men dette varte bare i få år. I Norge kom det endelige forbudet mot bruk av fallgraver for elg i 1863.

Halvor Paus har påpekt at produkter fra norsk tamfe har vært svært liten de siste 2-300 årene. I mange bygder var fisk og vilt et særdeles viktig næringsstilsudd. Han har beregnet at slaktevekten av en elg omkring 1660 var to og en halv gang vekten av et voksent storfe, fem ganger så mye som et ungdyr og ti-tolv ganger så mye som en vanlig slaktekalv.

Vi er ikke langt fra sannheten hvis vi sier at elg og rein gjennom minst 8.000 år har vært en hovedfaktor for livberging i vår del av Skandinavia. Fra de første rene fangstsamfunn som streifet i fjell og skog, og helt inn i 1600- og 1700-årene har fangst ved hjelp av dyregraver spilt en betydelig rolle for store deler av befolkningen.

Leif Mathisen

Kilde: Edvard K. Barth: Gamle fangstanlegg for elg i Per Hohle og Jon Lykke (red.): Elg og elgjakt i Norge

Debatt:

Fra Sørum meieri A/L til Sørum Mølle og Kornsilø A/L

I Sørum-Speilet nr. 4 – 2004 skriver Johan Eid nok en gang om hendelsene rundt de begivenhetene for godt og vel tretti år sia som førte til at Sørum Meieri ble nedlagt og Sørum Mølle og Kornsilø ble etablert. Dette er åpenbart en del av vår nære lokalhistorie som burde engasjere mange, men når historien skrives av Johan Eid, blir det ikke så lett for oss som *ikke* stod midt oppe i begivenhetene den gang å forstå hendingene. Eller kanskje en heller kan si at vi blir litt forvirret av ei historieskriving der forfatteren står alene mot alle de andre, som etter tur erklæres som idioter.

La meg derfor innledningsvis gi et riss av hendingene på en noe mer objektiv måte, slik at flere kan følge med. For ordens skyld gjør jeg oppmerksom på at denne framstillinga bygger på informasjoner jeg har fått av Johan Eid, seinest da jeg var hjemme hos ham i flere timer fredag 16. august 2002.

La oss begynne historien 9. september 1968. Da nedsatte et medlemsmøte i Sørum Meieri A/L en komité som fikk i mandat ”å få til forhandlinger med Lillestrøm Meieri og Fellesmeieriet for å klargjøre mulighetene for en sammenslåing mellom Lillestrøm og Sørum Meieri. Det forutsettes at en med en eventuell sammenslåing kan skje en løsning av tankhentingsproblemene for de som ønsker dette.”

Stifting av Romerike Meieri A/L

Flere meierier på Romerike ønsket liksom Sørum Meieri å slå seg sammen til en større enhet. 8. februar 1973 ble det i den forbindelse avholdt et felles styremøte mellom Lillestrøm, Strømmen og Sørum Meierier for å lage Stiftelsesoverenskomst for Romerike Meieri. Formålet var at de tre selvstendige meieriene, som alle var andelslag, skulle fusjoneres inn i et større andelslag. Det går fram av punkt 2 i den overenskomsten som ble utarbeidet hvordan Sørum Meieris aktiva skulle fordeles:

”a) Sørum Meieri overdrar vederlagsfritt til et nytt andelslag som stiftes for anledningen av meieriets andelseiere, sine faste eierdommer, mølle, sagbruk, forretningsgård, innkjøpslag og all annen formue ut over det beløp som Sørum Meieri skal betale til kjøp av andeler for alle sine andelseiere i Romerike Meieri – 1 andel á kr. 60,- - for hvert 15 dekar dyrket jord.

b) Sørum Meieris Handel A/L overdrar likeledes vederlagsfritt til samme nye andelslag sine samlede aktiva og passiva.

c) I det nye andelslag får Sørum Meieris andelseiere andeler i samme forhold og antall som de har i Sørum Meieri og rett til utbetaling av kapital så vel ved eller etter stiftelsen som ved oppløsning, med fordeling i.h.t. reglene i meierivedtektene § 15, siste punktum.”

På årsmøtet i Sørum meieri sommeren 1973 ble denne stiftelsesoverenskomsten enstemmig godkjent. I samsvar med § 15 siste punktum ble følgende vedtatt som meieriets vedtekter: ”Når Mølla skal oppløses, skal formuen fordeles etter levert mjølk til Sørum Meieri siste 5 år.” Det ble også fordelt et beløp på til sammen 3-400.000 etter denne fordelingsnøkkelen.

Stifting av Sørum Mølle og Kornsilø A/L

På det konstituerende møtet i Sørum Mølle og Kornsilø 23. august 1973 ble det lagt fram et annet forslag til oppløsningsparagraf, som lød slik: ”Beholden formue tilbakebetales i forhold til andelstall.” Altså ikke et ord om levert mjølkemengde. Det ble da også på møtet reist spørsmål om en slik formulering var i samsvar med samvirkebevegelsens prinsipper, all den tid overskudd tidligere var blitt fordelt etter hvor mye en hadde bidratt med til omsetningen, og ikke hvor mange andeler en eide. Siste setning i § 15 ble derfor strøket, slik at vedtektene ikke inneholdt noen retningslinjer om hvordan formuen skulle fordeles ved en eventuell oppløsning. I følge Johan Eid skal imidlertid advokat Heuch ha sagt på møtet at, ”når intet står, skal formuen fordeles etter antall andeler.”

På denne bakgrunn fremmet Johan Eid til årsmøtet i Sørums Mølle og Kornsilø A/L i 1975 et forslag om at fordelingen av formuen ved en eventuell oppløsning burde konkretiseres i vedtektene. Men fordi forslaget ikke var blitt framsatt på formelt korrekt måte, fikk styret i stedet i oppdrag å utarbeide et forslag til konkretisering til neste årsmøte.

Til neste årsmøte, som ble holdt 2. april 1976, hadde styret fremmet en presisering av oppløsningsparagrafen i tråd med hva som var blitt foreslått på det konstituerende møtet 23. august 1973: "Beholden formue tilbakebetales i forhold til antall andeler." Dette forslaget til vedtektsendring ble av årsmøtet vedtatt mot en stemme, og Johan Eid, som var den som stemte imot, bad om følgende protokolltilførsel: "Johan Eid ønsket tilført protokollen at han mente vedtaket var i strid med stiftelsesprotokollen vedr. Romerike Meieri A/L."

Dette vedtaket, som ble fattet på årsmøtet i Sørums Mølle og Kornsilø A/L 2. april 1976 mot en stemme, er det så Johan Eid siden har sett det som sin livsoppgave å få endret, eller i det minste få noen autoriteter til å fortelle at det var han som hadde rett og alle de andre som tok feil.

Kampen om å få rett

Det startet allerede på neste årsmøte i Sørums Mølle og Kornsilø A/L 31. mars 1977. Her tok Johan Eid opp spørsmålet om ikke forholdene rundt overgangen fra Sørums Meieri A/L til Sørums Mølle og Kornsilø A/L burde granskes nærmere. Forslaget falt mot Johan Eids egen stemme. Et forslag om å reinvestere de midlene salget av meieribygningen innbrakte i en videre utbygging av Sørums Mølle og Kornsilø ble vedtatt mot to stemmer.

Saken kommer ikke opp på årsmøtet i 1978. I stedet skriver Johan Eid et brev til styret i Sørums Mølle og Kornsilø A/L 25. juni 1978, der han krever svar på tre spørsmål. I svaret av 22. september 1978 konkluderer styret slik: 1) De ser ingen grunn til å ta opp vedtektene som sist ble vedtatt på årsmøtet i 1976 til ny behandling.

2) Noen gransking fra styrets side av hva som skjedde ved overgangen fra Sørums Meieri A/L til Sørums Mølle og Kornsilø A/L, kommer ikke på tale. 3) Styret mener å ha fått fullmakt fra årsmøtet i 1977 til å selge meierieiendommen g.nr. 14 br.nr. 3 til best mulig pris og reinvestere nettoutnyttet av salget som egenandel ved utbygging av mølla.

Dersom Johan Eid hadde hatt et økonomisk tap ved de vedtak som ble fattet om vedtektene i Sørums Mølle og Kornsilø, var det rimelig om han med advokathjelp hadde kunnet fastslå at årsmøtets vedtak stred mot grunnleggende prinsipper i samvirkebevegelsen. Han tok imidlertid aldri denne kampen, og har i stedet ført en utrettelig kamp utenom rettsapparatet siden for å bevise at han hadde rett, og at alle andre tok feil.

I Blaker og Sørums historielag fremmet han forslag på årsmøtet i 1998 om å få skrevet Sørums Meieris historie fra 1960 til 1973. Dette ble vedtatt. Kristin Goplen ble prosjektleder og Thor Hexeberg sa seg villig til å skrive historien, som ble presentert som artikkel i medlemsbladet nr. 4 for 1998. Kristin Goplen visste ikke da at Kåre Bøhler hadde tatt vare på protokollene for Sørums Meieri og brakt dem trygt til Historielagets Hus på Skedsmo. Hun jobbet med Felleskjøpet og Meierigaarden kro på jakt etter arkivalia. Det var bare en i styret som hadde mulighet til å vite hvor protokollene var, og det var Leif Mathisen. Han husket rett og slett ikke der og da at Kåre Bøhler hadde brakt dem i sikkerhet.

Når Johan Eid skriver at "Noen i styret i Blaker og Sørums historielag satte i gang visse 'tiltak' som skulle forhindre at Thor Hexeberg skulle få se dem", må det karakteriseres som rent forfølgelsesvanvidd.

Historielagets behandling av saken

Med hjelp blant annet fra undertegnede fant Johan Eid fram til protokollene og fikk dokumentert hva som faktisk hadde foregått, slik det er referert i det foregående. Han fremmet derfor i brev til styret i Blaker og Sørums historielag 5. januar 2001 følgende

forslag til årsmøtet 2001: ”Skrivning av historien om Sørum Meieri tas opp igjen. Begrunnelse: Thor Hexeberg fikk ikke tilgang til styreprotokollen for Sørum Meieri.”

I styret mente vi at historien til Sørum Meieri fra jubileumsberetningen ble skrevet i 1960 til meieriet ble nedlagt i 1973 var tilstrekkelig godt belyst i Thor Hexebergs artikkel. Vi hadde imidlertid ikke noe imot at den hele og fulle dokumentasjon ble framlagt. I den strategiplanen som styret la fram for årsmøtet i 2001, og som ble vedtatt, het det derfor: ”Historien om Sørum Meieri. Da Thor Hexeberg skrev artikkelen om Sørum Meieri 1960-73 (Artikler nr. 4 – 1998), hadde han ikke tilgang til styreprotokollene for perioden. De befinner seg på Historielagets Hus på Skedsmovollen. Den dokumentasjonen Johan Eid og andre aktører sitter på knyttet til nedlegging av meieribedriften overleveres til bygdebokredaktøren Jan Erik Horgen, som også må få adgang til styreprotokollen for Sørum Meieri. Årsmøtet pålegger ikke styret å ta opp skrivning av Sørum Meieris historie ut over det som blir skrevet i bind 1 av bygdeboka. Dette er et delprosjekt av bygdebokprosjektet.”

Det var dette punktet i strategiplanen som førte til at jeg tilbrakte en dag hos Johan Eid fredag 16. august 2002. Jeg laget et notat 21. august som ble behandlet på styremøte i historielaget 10. september, hvor det ble fattet følgende vedtak: ”Saken anses avsluttet for Historielagets del med det framlagte skriv, som oversendes bygdebokforfatter Jan Erik Horgen.”

I bind 1 av Sørum bygdebok står det følgende om disse hendingene på side 357/58: ”Sist i 1960-åra begynte mjølkeprodusenter å installere gardstanker og å levere mjølka med tankbil direkte til Fellesmeieriet. Antall leverandører ved Sørum Meieri sank, også fordi flere sluttet med kuer. Nedleggelse av meieriet ble debattert på flere årsmøter, og det er klart at avvikling av en så sentral bedrift satte både følelser og økonomiske vurderinger i spenn. Det ble opprettet et nytt andelslag kalt

Sørum Mølle & Kornsilø, som stod for avviklinga av meieridrifta. Fra 1. januar 1974 ble Sørum Meieri nedlagt, og andelslaget var fusjonert inn i Romerike Meieri AL. Dermed var det slutt på en av de tradisjonsrike bedriftene og næringene i Lørenfallet.”

En kan forstå at Johan Eid er skuffet over dette sammendraget. Helst skulle han en gang for alle ha fått slått fast at det på årsmøtet 2. april 1976 bare var en eneste mann som tenkte klart, og som stod på at det i oppløsningsparagrafen i Sørum Mølle og Kornsilø A/L skulle hete ”Når Mølla skal oppløses, skal formuen fordeles etter levert melk til Sørum Meieri siste 5 år.” Alle de andre andelseierne sviktet og ville at aktiva ved oppløsning skulle fordeles likt etter antall andeler.

Aktører og historieskriving

Nå skal jeg passe meg vel for å gå inn i noen polemikk med Johan Eid om realiteten i saken, om aktiva ved oppløsning av Sørum Mølle og Kornsilø A/L skulle skje etter levert melk til Sørum Meieri de siste fem åra dette ble drevet eller om det skulle skje etter antall andeler i selskapet. Men som lokalhistoriker må jeg spørre meg: Hva var det som gjorde at det store flertallet ønsket å ordne det på denne måten? Jeg kjenner flere av dem, og vet det ikke er dumminger som ble lurt av en advokat som ikke kunne lover og regler.

Den som har fulgt detaljene i historien vil ha fått med seg at et betydelig beløp på 3-400.000 faktisk ble utbetalt til andelseierne i Sørum Meieri i forhold til levert melkemengde de fem siste år ved oppløsningen i 1973. I det nye selskapet Romerike Meieri A/L ble imidlertid andelene i henhold til stiftelsesoverenskomsten fordelt etter antall dekar dyrket jord, med en andel for hver 15 dekar.

Som uavhengig lokalhistoriker har det slått meg at det kanskje nettopp var det grunnleggende prinsippet i samvirketanken som lå til grunn: I meieriet var det levert mjølk som skapte verdiene, og overskuddet skulle fordeles etter dette. I Mølla var det

levert korn som skapte verdiene, og stort sett vil jo kornmengden samsvare med arealet. Det vil si at det nettopp var prinsippet om hvem som bidro mest til å skape overskuddet som skulle ha eventuelle midler til fordeling ved oppløsning. Det er vanskelig å få bekreftet at slike tanker ble tenkt den gang. Johan Eid har dessverre gjennom sin aggressive agitering skapt frykt for å ta opp disse spørsmålene igjen.

Og da er vi ved det i denne saken som er ubehagelig. Det er greit at Johan ikke opptrer som en nøytral lokalhistoriker og stiller slike spørsmål det er naturlig å stille. Det er greit at han fortsatt mener han hadde rett i 1976 og vil forsvare det standpunktet til sin død. Det som *ikke* er greit, er at Johan Eid ut fra sin konspirasjonsteori karakteriserer andre mennesker på en så lite fordelaktig måte som han gjør. Og disse karakteristikkene gir han ikke bare til dem som hadde et annet standpunkt enn ham i 1976. Han videreutvikler konspirasjonsteorien til alle som etter fattig evne forsøker å presentere saken på en så nøytral måte som mulig.

Mitt håp er at presentasjonen i dette tilsvaret av de faktiske forhold rundt nedleggelsen av Sørums Meieri A/L og opprettelsen av Sørums Mølle og Kornsilos A/L vil kunne bidra til å rense luften rundt saken. Vi har dokumentert en reell uenighet om et spørsmål som var oppe for ca. tretti år sia. De fleste har for lengst glemt hva det hele dreide seg om. Men ikke Johan Eid.

De fleste av oss blir nedstemt i saker vi tror på. Vi legger slike nederlag bak oss og aksepterer at andre har vurdert spørsmålet annerledes enn oss. Johan Eid har i snart tretti år sloss med til dels gemene midler og lite flatterende personkarakteristikker for at han alene hadde rett og alle andre tok feil. Kanskje blir vi da litt skadefro når vi kan knipe ham i en feil i siste linje i sitt innlegg. Sørums Mølle og Kornsilos A/L gikk *ikke* konkurs i 1986. Selskapet eksisterer og har som viktigste aktiva ei tomt i Lørenfallet. Verdiene skal, om vedtektene ikke endres, ved oppløsning fordeles etter antall andeler.

Svein Sandnes

I byvegen 5:

Bondehandelsgårdene

Gudbrand Rødstrud kom fra Hurdalen til Frogner sammen med sin mor og far og søstrene i 1909. Da overtok faren Eidsvold Gård etter en mann som het Larsen. Samme året eller året etter fulgte gutten faren sin da han skulle kjøre høylasse landeveien til Kristiania. Rødstrud fortalte om dette en av de mange gode kveldene ved peisen under okkupasjonen 1940-45. Han husket godt og var en flink forteller. I det etterfølgende gir jeg ordet til ham:

Det hendte nok av og til at kjørerne ikke fikk solgt varelassen sitt. Torget åpnet klokka 07.00, og klokka 14.00 måtte det forlates. Bestemmelsen var slik. Bare en gang i alle de årene jeg kjørte til byen måtte jeg forlate torvet med lass. Men det kom jo som regel mange hundre lass dit hver dag, og det var ikke alltid like stor etterspørsel.

I stedet for å kjøre det usolgte lasset den lange og slitsomme veien hjem igjen, for å ta en ny tur dagen eller uka etter, var det vanlig å ta inn på en av de mange bondehandelsgårdene som fantes i Kristiania den gangen. I slike gårder var det stall for hestene og losjirom for karene, ofte også spisested eller bevertersted samme sted.

Inne i gården var det som regel også et verksted, blant annet med smie og butikk. Det var det som ble kalt bondehandel. Alt var på denne måten praktisk samlet på samme sted. Verten selv var som regel håndverker, gjerne smed eller garver, forresten.

I riktig gamle dager, og det var før min tid, var bonden fullstendig under vertens beskyttelse så snart han kjørte inn i handelsgården. Det var regel at vertens gårdsgutt overtok hest og kjerre ved ankomsten, eller i hvert fall var behjelpelig med å få begge deler plassert.

Gårdsplassene i bondehandelsgårdene var rommelige og som regel innelukkede, med en avgrensning ved hjelp av et plankegjerde med port i den ene siden. Og så var det hus i vinkel på de tre øvrige sidene. Slik var blant annet den handelsgården som lå på hjørnet av

Hausmannsgata og Torggata. Jeg husker godt tobakkbua på hjørnet der.

Blant annet var det slike bonde-handelsgårder både i Storgata og i Brogata, den siste står visstnok fortsatt, men skal være sterkt forfallen, etter det jeg har hørt.

Det var nærmest skikk og bruk at det bare var menn som var med på bykjøringa. Det var heller ikke vanlig at kvinnfolkene var med på lasset til byen. Men det skjedde nå av og til at yngre og modige kvinner ble med mannen sin om natta. Min kone Sigrid var modig slik. Da hun en sjelden gang var med, ble det laget en ekstra fin plass for henne i høyet, og hun fikk en liten presenning over seg slik at det var lunt og godt for henne. Da kunne det ruske så meget det ville, hun hadde det trygt og godt.

Når Sigrid var med innover, var det for å drive litt torghandel for seg selv. Hun hadde som regel med litt rips, det kunne være noen fine kyllinger eller det var egg. Slikt «konesalg» foregikk på Youngstorget, da som nå.

En natt hadde vi uvær hele veien inn, og hun sov i ett strekk like til vi nådde Ankertorvet. Der hoppet hun lett og elegant av lasset og ned i armene mine, gjorde toalett på et blunk, tok handleskapen sin og borte var hun.

Den dagen gjorde vi begge en så god handel at vi følte oss så smårike at vi hadde råd til å gå til Torggata og ta et bad før vi reiste hjem. På hjemturen traff vi i Bonnkallenga en gammel kall som så på meg og sa: - Du er nok glad i kjæringa di, du. Det så jeg på den måten du tok imot da ho hoppa a lasset inne på tørje.

Gudbrand Rødsrud

Denne fortellingen ble trykket første gang i Artikler nr. 1 1996 fra historielaget. Siden vi i år er inne i 10. årgang for Sørumspeilet, har vi trykket fortellingen på nytt, delt opp i seks deler. Siste del trykkes i neste nummer, og da skal vi kanskje også avsløre hvem som var Gudbrand Rødsruds samtalepartner i krigsårene, og som førte denne fortellingen i pennen.

Red.

Spennende om svenskeinnvandring

Det andre møtet i det nye Forum for historielagene i Akershus ble holdt på Fylkesmuséet på Strømmen tirsdag 21. september. Professor Jan Eivind Strømme ved Universitetet i Oslo innledet, og karakteriserte innvandringen av svensker til Norge først og fremst som et 1800-tallsfenomen. Mellom 1850 og 1905 flyttet et sted mellom 100.000 og 200.000 svensker til Norge. De svenske utvandrerne til Norge var vanlige folk fra nabolandskapene til det sørøstlige Norge, som reiste fra det fattigste og mest rurale Sverige til det rikeste og mest urbane Norge.

Konservator Kirsten Linde ved Akershus Fylkesmuseum fortalte om sine erfaringer med innsamling av kildemateriale om danske arbeidsvandring på Jylland, og inviterte historielagene i Akershus til å starte et prosjekt for å kartlegge svenskeinnvandringen i fylket. I første omgang tilbød hun at folk fra fylkesmuséet kunne komme til medlemsmøter i historielagene for å holde foredrag om svenskeinnvandringen. Dernest inviterte hun historielagene til å samle inn materiale om svenskeinnvandringen innenfor to temaer: "kjærlighet/familie" og "arbeid/virksomheter". Tanken er at det på grunnlag av dette materialet kan lages ei bok.

På møtet var det åpenbart at temaet svenskeinnvandring var noe som slo an. Mange kunne ut fra egen slektshistorie fortelle om svenske aner. Slik er det sikkert også i Sørums.

Selv om Jan Eivind Myhre slo fast at svenskeinnvandringen hadde sin årsak i svenske forhold, og ikke hadde noe med unionen med Norge å gjøre (det utvandret like mange svensker til Danmark), er det ikke unaturlig å ta opp svenskeinnvandring som prosjekt i forbindelse med 100-årsjubiléet for unionsoppløsningen. I første omgang etterlyser vi gode svenskehistorier. I neste omgang trenger vi en prosjektleder.

Svein Sandnes

Rusletur i Lørenfallet

Et tjugetalls personer var møtt fram for å rusle gjennom Lørenfallet (Lørifælle) torsdag 9. august. Vi startet på Nordlibrua, hvor Leif Mathisen, som også denne gangen var vår guide, fortalte om brua før i tida. Den eldste brua vi kjenner gikk over Rømua 250 meter lenger opp. Da jeg som guttunge badet og det var lav vannstand, så vi stikker stikke opp fra elvebunnen på det stedet. På østsida av elva der den første brua gikk over, tok det fra gammelt av en veg mot Hoel-Norum og nordover. Denne vegen fulgte nåværende innhøstningsveg fra hagajordet til Hoel, og gikk over Hoelsbekken litt nedenfor der vegen går i dag. Opp mot fjøshjørnet på Hoel ser en tydelig hvor den gikk.

Den gamle Nordlibrua ble sannsynligvis bygd omkring 1800 for å avløse fergeforbindelsen, og blei stelt og vedlikeholdt av eierne på Nordli, og som vederlag for dette blei det innkrevd brupenger, og også naturalia, så som visse mengder korn. Så dette med bompenger er nok ingen ny oppfinnelse. Denne ordningen varte til 1848, da det offentlige overtok forpliktelsene og rettighetene. Pengene Gudbrand Lystad, som da var eier på Nordli, mottok for overdragelsen, skjenket han Sørums kirke til anskaffelse av nytt orgel.

Den andre brua over Rømua gikk rett ovenfor nåværende bru, og blei trolig satt opp i sammenheng med omlegginga av Haldenvegen rundt Nordlisvingen og Frydenlundstoppen i 1879. Denne brua blei tatt av isgang i elva og erstattet av dagens bru i første på 1940.

Vi rusla opp mot Fallet med det nye fotballanlegget på høyre hånd. Det ligger delvis på søppelfyllinga ved utløpet av Mysubekken. Navnet Mysubekken kommer sikkert av mysua som blei slept i bekken som gikk bak meieriet.

Vi rusla videre og kom først til slakteriet til høyre. Det blei bygd i 1948 av Knut Mjønerud, og var i drift til 1949. Siden har det huset forskjellige aktiviteter; snekkerverksted, renseri, frisørsalong med mer. På den andre sida på toppen ligger

Løren, som igjen blei lensmannsgård i 1925, da Einar Gjetvang blei lensmann i Sørums og kjøpte Løren.

Videre kom vi forbi idrettsplassen og fram til Statoil. Her er det vel ingen ting lenger som forteller om starten til O.H. Bjerkes rutebiler i 1927. På det som nå er parkeringsplass for pendlere, lå beboelses- huset med garasjer bak. Mysubekken gikk i stikkrenne under vegen og rett bak Valstads kafé. Den er jo nå lukket og gjenfylt. Fra starten stod det ei bensinpumpe og etter hvert en liten bod og en vaskeplass hørte med.

Turen gikk forbi Øyvind Dahls nye Rimi-butikk, som er bygget sammen med det tidligere bankbygget, og videre til det som er sjølve landemerket for oppblomstringen av Lørenfallet, murpipa på det gamle meieriet, etablert i 1885. Meieriet huset også butikk, og på baksida var det ishus og lager. Til meieriet hørte også fra 1916 mølla på den andre sida av vegen. Meieriet hadde også sag med velteplasser på sagtomta, der hvor den nye blokka med leiligheter bygges i dag. Meieriet opptre i dag i sin gamle skikkelse, men navnet er blitt Meierigaarden Kro og Selskapslokaler.

Den gamle posthusgården er borte. Det var opprinnelig et 1 ½ etasjes hus som blei kjøpt på med et gammelt hus, visstnok fra Borgen, til 3 etasjer. Her opprettet H.O. Bøhler et postkontor, herav navnet.

På den andre sida av vegen ligger Nordehaug, som var samvirkelag til driften blei flytta til Sørumsand. Her ble det også en tid drevet en privat middelskole. I nyere tid huset bygningen også et postkontor.

Der hvor Esso-stasjonen nå ligger, begynte Sigvart Kristoffersen Egner i 1888 smie, og etter hvert hjulmakerverksted. Landbruksredskapene fra Egnersmia blei viden kjent og fikk utmerkelser på utstillinger. Noe seinere kom det høvleri og kassefabrikk her. Bensin- og servicestasjon kom i 1959.

Vi rusla videre opp mot Betania, som ble bygd i 1927 eller 28. Det var Kolbjørn Fladen på Sørumsand som kjøpte brakkene

etter bygginga av Bingsfossbruene og satte opp Betania.

Misjonshuset var opprinnelig satt opp som arbeiderlokale i første halvdel av 1900, og fikk navnet Samhold. I 1910 ble det solgt til en sammenslutning av flere kristelige foreninger og har til i dag fungert som kristelig forsamlingslokale. I den senere tid også med barnehage.

På den andre sida av vegen lå det vi kalte Aalgaardshagan. Her gikk det ofte hester på havn der hvor villabebyggelsen nå ligger. Innpå her var det ganske rått, og utpå høsten samlet det seg en stor vanndam. Når denne fraus til, var det et yndet sted for skoleunga å gå på skøyter etter skoletid.

På turen nedover igjen kom vi til der hvor meieridammen hadde vært. Meieriet hadde fra første vann fra ei ile, men vannkvaliteten var dårlig, så her blei det gravd en dam som forsynte meieriet med vann inntil det blei tilknytta Sørums vannverk. Det foregikk også isskjæring her på dammen.

Turgjengerne skilte lag her etter en koselig rusletur. Vi minner om at Lørenfallet er detaljert beskrevet både om gammel og ny tid i første bind av Sørums Bygdebok. God lesning!

Kaare Svarstad

Kulturkvelder på Valstad Café

Stiftelsen Valstad Café satser sterkt på to kulturkvelder i oktober. Fredag 15. oktober kommer trubaduren Leo Leonardsen og underholder sammen med visemiljøet i Skedsmo. Fredag 29. oktober kommer den allsidige sangeren Kristin Lotterud og framfører ballader og nordiske og irske viser. Med seg på keyboard har hun Marius Steensby.

Vi tror vi kan lov god, gammeldags caféstemning på Valstad disse kveldene. Inngang kr. 50,-.

Samtidig minner vi om Ung Jazz på Blaker Skanse søndag 14. november klokka 17.00. Dette er et arrangement i forbindelse med åpningen av Kulturfabrikken, og elever og lærere ved Sørums Kulturskole vil boltre seg i jazzens skattkammer. Inngang kr. 50,-.

Kjenn din bygd-turen 2004

Den årlige Kjenn din bygd-turen gikk av stabelen 11. september. Leif Mathisen fortalte litt om Sørumsand i gamle dager. Så reiste vi over Bingsfossbrua, her henspeler navnene Sagskjæret og Kvennhølet svunnen virksomhet med sag og kvern. Vi tok til venstre på Bingsvegen og passerte det gamle kornmagasinet. Det hadde ei kort virketid fra 1833-1847, og trenger i dag sårt til vedlikehold hvis det skal bevares. Turen gikk videre ned forbi Solberg til Hammeren med en flott utsikt over Glomma med de gamle lensene og forbi stedet der Sørumbåten blei funnet. Tilbake forbi Sørums kirke, som er under oppussing, og gjennom Fallet, som ligger i rasgropa etter det store leirraset i 1794.

Vi svingte oppom Merli-, Sørli- og Bæreg, og så Sørumsletta fra en annen vinkel. Vi kjørte også Bakkevegen til Dammyra, hvor Sørums skytterlag har et flott anlegg med skytterhus og skytebane. Og vi tok turen forbi det nye boligfeltet i vesthellinga mot Ausen og opp til Ausen industriområde. Det gir allerede en masse arbeidsplasser, og flere er på tur.

Frogner gamle kirke er fint restaurert, en høgendekirke, privat kirke, fra ca. 1200. Her utføres fortsatt på sommerstid kirkelige handlinger. Forbi Melvold, som kommer av midtvadr, et vadested over Leirelva. Fortsatte over Lindeberg og mot Arteig med Sørums ene samdriftsfjøs med plass til ca. 100 kuer. Vi sneiet så vidt innom Ullensaker på veg nedover til Refsum, Presterud og Asak. På Refsum og Asak stod det gamle stavkirker. På Presterud holdt formannskapet og kommunestyret sine møter før de flytta til den nye skolen på Sørvald. Det var her de nå forslitte ordene falt. I februar med sprengkulde var det formannskapsmøtet på Presterud med dørene på vidt gap. Da en av deltakerne syntes det blei kaldt, fikk han til svar: "Det står i loven at møtene skal holdes for åpne dører!"

På Vølneberg gamle skole blei vi ønsket velkommen av Trygve Sæther, som fortalte om skolen fra 1862. Vi fikk også

bese oss i det restaurerte uthuset med redskapssamlingen. Siden var det kaffe og litt å bite ti, som skikk og bruk var før i tida.

Etter kafferasten på Vølneberg kjørte vi over til Rånåsfoss med kraftstasjon, og videre til Blaker kirke og Skansen, hvor vi gjorde en stopp. Fra Kongens bastion var det god oversikt over fergestedet og over mot Sørumsida.

Videre gikk ferden om Thoreidgarda og Slora Mølle, som er historielagets eiendom. Det er en severdighet, men her trengs det en skikkelig omgang med vedlikehold. Videre forbi Bruvollen, Skugstad, Kvevli og bort på Kompvegen. Tok så Tofsrudvegen mot Sørumsand. I dalen mellom Lystad og Østby går det en bekk som kalles Lya. Det er den som har gitt navnet til Lystad. Vi var også en tur oppom Orderudåsen til et trivelig byggefelt.

Vel framme ved biblioteket igjen vanket det ros til sjåføren, Kåre A. Bøhler,

for god kusking. Sjøl om en er kjent i Sørum, er det imponerende hva Leif Mathisen kan om bygda i både gammel og ny tid. Det er alltid interessant å høre på han. Takk for turen!

Kaare Svarstad

Sørum-Speilet

Artikler fra Blaker og Sørum historielag

Redigeres av Svein Sandnes.

Returadresse: Svein Sandnes,

Eidsvegen 1, 1927 RÅNÅSFOSS

B